

ТРАНСФОРМАЦІЇ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ СУЧАСНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК

Літературна казка, яка виникла з усної традиції, поєднує основні елементи фольклорної казки з індивідуальними особливостями авторського стилю. Однією з тенденцій сучасної літератури є поява адапцій класичних казок, які пропонують нове прочитання відомих сюжетів. Метою цієї роботи є аналіз таких елементів композиційної структури сучасної казки, як початкові та фінальні формули, повтори, та виявлення трансформацій, яких зазнали ці композиційні елементи порівняно з традиційною казкою. Установлено, що традиційні казкові формули не набули такого поширення в сучасних літературних казках, як у фольклорних. Їх використання зумовлене як бажанням авторів вказати на інтертекстуальний зв'язок твору з класичною казкою, так і створити пародійний ефект, що є типовою рисою постмодерністської естетики.

Ключові слова: літературна казка; початкові формули; фінальні формули; казкові трансформації; інтертекстуальність.

Традиційна казка характеризується низкою ознак, до яких, зокрема, належать такі композиційні структури, як початкові та фінальні формули, потрібні повтори тощо. На думку Л. П. Прохорової, початкові та фінальні формули більше ніж інші елементи стереотипної моделі сигналізують про казковий характер оповіді, тому що знаходяться в сильних позиціях тексту [1, с. 71]. А. Картер писала, що «Коли ми чуємо формулу 'Жили-були' або подібні їй, ми наперед знаємо, що те, що ми почуємо, не буде навіть претендувати на те, щоб бути правдою» [7, с. XIII–XIV]. В. Джоосен [16, с. 15] вважає, що традиційні формули та цифровий символізм зберігаються в сучасних казкових адаптаціях як маркери інтертекстуального зв'язку з прецедентним текстом.

Метою цієї роботи є виявлення трансформацій, яких зазнали традиційні казкові формули в казках сучасних авторів, та визначення функцій подібних трансформацій.

Традиційною формулою існування починається казка Ш. Перро «Попелюшка»:

Once there was a gentleman who married, for his second wife, the proudest and the most haughty woman that was ever seen [19, с. 56].

Проте навіть не всі класичні казки відкриваються традиційною формулою. Наприклад, початкова формула відсутня в казці про Попелюшку братів Грімм. У сучасних літературних казках традиційні початкові формули зустрічаються значно рідше, ніж у фольклорних казках, тим не менш, вони потребують аналізу та систематизації. Так, формулою існування розпочинається казка Дж. Гарнера «Попелюшка»:

There once lived a young wommon named Cinderella, whose natural birthmother had died when Cinderella was but a child [13, с. 31].

Ця казка є, за твердженням автора, політкоректною, тому для неї характерне специфічне написання слова жінка ('wommon' без гендерно маркованої частини

'man'), а також уточнення щодо матері (що померла саме біологічна матір Попелюшки). У деяких випадках формула існування доповнюється елементом наявності дітей, грошей тощо:

There was once a very prosperous and therefore much respected merchant who had three sons [8, с. 21].

Відразу впадає в око семантична трансформація: замість традиційних трьох дочок купець має трьох синів, але в усьому іншому сюжетна лінія розгортається подібно до казки про Красуню та чудовисько.

Доволі поширеними в сучасних казках є початкові формули часу. Досить традиційним, на перший погляд, є початок «Червоної шапочки» С. Блеклі-Картрайт:

Once upon a time ...

... there was a Girl,

and there was a Wolf [5, с. 3–5].

Щоправда, незвичним є його графічне та просторове оформлення: дуже великий жирний шрифт і розміщення на трьох сусідніх сторінках. Подібний початок створює ефект очікування з боку читачів. Трансформацій зазнає початок казкової повісті Т. Лі «Біла як сніг», у якій в початковій формулі замість персонажа називається предмет – дзеркало:

Once upon a time, in winter, there was a mirror [17, с. 31].

Так автор підкреслює важливу роль, яку відведено магічному дзеркалу в цьому творі. Казка М. Бінчі «Попелюшка: новий погляд» хоч і починається традиційною формулою часу, але відображає сьогочасні реалії:

Once upon a time there were three sisters whose appearance is immaterial but the eldest girl Thunder had a ferocious temper, and a great greed for money. She was constantly scanning the papers and magazines to find out where she might be likely to meet wealthy men [3, с. 57].

Традиційний казковий зачин «*Once upon a time*» уточнюється, по-перше, твердженням про те, що зовнішність трьох сестер не має істотного значення, а по-друге, досить прямолінійною характеристикою однієї з сестер. Подібні семантичні трансформації є ознакою пародійного характеру казки. Характерна для більшості казок часова невизначеність нівелюється згадкою про газети та журнали, які постійно переглядає героїня.

Ще одним видом початкових казкових формул, що зустрічаються в сучасних казках, є *топографічні*:

At the edge of the forest, there is a small cottage [9, с. 4].

In the middle of a stand of white birch sits a decaying pavilion [23, с. 1].

Топографічні формули часто носять загальний, невизначений характер, як у вищенаведених прикладах. Подекуди сучасні казки відкриваються *формулами недостовірності*:

This is the Discworld, which travels through space on the back of four elephants which themselves stand on the shell of Great A'Tuin, the sky turtle.

Once upon a time such a universe was considered unusual and, possibly, impossible.

But then ... it used to be so simple, once upon a time [20, с. 7].

Вигаданий світ, який тримається на спинах чотирьох слонів, які, у свою чергу, стоять на панцирі морської черепахи, налаштовує читачів на знайомство з його не менш неправдоподібними мешканцями. Досить поширеними є випадки комбінування топографічних формул з іншими видами, наприклад формулами існування:

There once was a young person named Red Riding Hood who lived with her mother on the edge of a large wood [13, с. 1].

There was once a poor girl, as beautiful as she was good, who lived with her wicked stepmother in a house in the forest [2, с. 20].

Як бачимо з наведених прикладів, не лише в класичних, а й у сучасних казках ліс залишається одним із традиційних топографічних об'єктів. Проте досить багато героїв сучасних казок живуть у містах:

Once upon a time in New York there was a poor little rich girl called Snow White [12, с. 3].

У цьому прикладі поєднуються формули часу з топографічними. В уривку з повісті Т. Холта «Білосніжка та семеро самураїв» традиційний характер початкової формули нівелюється таким пасажем, у якому розвінчується чарівність маленьких будиночків у лісі:

Once upon a time there was a little house in a big wood.

Not all little houses in big woods are quaint or charming, or even safe. Some of them are piled to the rafters with stolen car radios, others house illegal stills used for making moonshine (so called, they say, because one carelessly dropped match could lead to a fireball that'd be visible from the Moon). Some of them are the lairs of big bad wolves dressed as Victorian grandmothers, not that that's anybody's business but their own [15, с. 1].

Такі реалії, як крадені радіоприймачі та самогонні апарати, не налаштовують на казковий лад, проте є типовими рисами постмодерністської естетики трешу.

Семантичних трансформацій зазнають і *фінальні формули*. Якщо класичні казки мають щасливе закінчення, то в сучасних казках цей момент часто обігрується. Так, на останній сторінці казкової повісті О. Карда «Зачарування» відбувається такий діалог між головними героями:

«And tell me, Sleeping Beauty, are you living happily ever after?»

«Yes, I am» [6, с. 415].

Узагалі-то героїню повісті звати Катерина, а згадка про Сплячу красуню слугує маркером інтертекстуального зв'язку між сучасним твором і класичною казкою. У повісті М. Грубера «Хлопчик відьми», навпаки, наголошується на тому, що герої не жили «довго і щасливо», але принаймні вони були щасливішими, ніж більшість сімей:

Lump and his family returned to the royal city then, and stayed there all their lives. Although they did not live happily ever after, for they often quarreled about religion and who loved whom the best, they were happier than most families [14, с. 376].

У казці У. Брука «Нерозказані історії» автор тричі намагається поставити крапку, але перші два рази оповідь продовжуються навіть після фінальних формул:

And they lived happily ever af [136]

«Don't I even get to end with 'happily ever after?' [164]

And, while they could not be said to live, they went happily to their ever after [4, с. 165].

Жонглювання та перефразовування фінальних формул відповідає експериментаторському характеру цього прикладу метапрози. Семантичні трансформації фінальних формул властиві і для феміністичних казок, зокрема, казки «Попелюшка: новий погляд» М. Бінчі:

The prince looked happier than he had for weeks. He was not a bad boy but Cinderella thought she had done the right thing in refusing to marry him. A woman had enough to do these days without taking on a husband who had to be given things to do to keep him occupied. Besides, her post as Chief Executive of Palace Enterprises was going to keep her busy and very happy ever after [3, с. 64].

У цьому уривку ми стаємо свідками переосмислення традиційної фінальної формули існування: героїня збирається жити довго та щасливо, але не в шлюбі з принцом, а на посаді керівника ресторанного господарства палацу. Тут, як і в інших частинах твору, автор відходить від стереотипу. Неочікувану розв'язку має й політкоректна казка Дж. Гарнера:

Then they hung a sign on the castle advertising CinderWear (for that was what the new clothing was called), and through self-determination and clever marketing, they all – even the mother- and sisters-of-step – lived happily ever after [13, с. 37].

Щасливе закінчення торкнулося не лише головної героїні, а й її мачухи та зведених сестер, які об'єдналися в кооператив з пошиття практичного жіночого одягу. Як свідчать вищенаведені приклади, серед фінальних формул сучасних казок переважають формули існування, проте зустрічаються й інші

формули, зокрема такі, які наголошують на самому факті закінчення твору, як, наприклад, у казковій повісті Б. Енсор:

And that really is The End [11, с. 111].

Річ у тім, що події в цьому творі продовжуються після того моменту, на якому закінчується традиційна казка, і автор підкреслює цей факт:

Usually this is when the curtain flops down with the words Happily Ever After [11, с. 105].

Для посилення ефекту й наголошення, що це є остаточним закінченням, слова *'The End'* виділено початковими великими літерами. У казковій повісті Г. Магвайра «Сповідь потворної зведеної сестри» [18] традиційні початкові та фінальні казкові формули відсутні, натомість, вона містить передмову та епілог. Сюжетна лінія повісті не закінчується весіллям Клари та принца. З епілогу ми дізнаємося про подальшу долю головної героїні, зокрема про те, що в Клари народилося двоє дітей, що після смерті чоловіка вона переїхала до Америки, де й померла. Наявність подібних паратекстуальних елементів, невластивих прототипичній казковій моделі, свідчить про зміни в композиційній структурі, які відбулися в сучасній літературній казці та казковій повісті. Це один із видів нарративної стратегії, спрямований на комунікацію з читачем, адже, наприклад, у пролозі представлено учасників комунікативної ситуації та обставини її виникнення, а в епілозі – її наслідки.

Характерним елементом казкового жанру є *повтори*. Повтори (як правило, потрібні) відіграють важливу роль у композиційній побудові казки, надаючи їй стрункости та утримуючи читача в напруженому очікуванні. У класичних варіантах казки про Попелюшку повтори є досить поширеними. Так, у казці Ш. Перро Попелюшка двічі їде на бал, а в братів Грімм, крім двох випробовувань та трьох балів, принц тричі саджає потенційну наречену на коня, і пташка тричі підказує йому, чи правильний він зробив вибір. Автори сучасних казок досить рідко використовують подібний композиційний прийом. У казковій повісті «Найтемніше бажання» Е. Шміца вовку надається три спроби позбутися свого потягу до дітей:

«... You have suffered a few setbacks, that is all. It is nothing out of the usual, you know. In the tales we collect, it seems that things always happen in threes. You have

tried twice already. The third time will unquestionably be the charm. I can all but guarantee as much» [21, с. 116].

Потрібні повтори характерні і для деяких казок зі збірки Е. Доноґ'ю «Цілуючи відьму: старі казки в новій оправі» [10]. Зокрема, у «Казці про черевичок» головна героїня тричі їде на бал, а в «Казці про яблуко» мачуха тричі приходиться у ліс до Білосніжки. Але варто ще раз наголосити, що в сучасних казках повтори не є надто поширеними.

Окрім повторів, для традиційних казок властивий *цифровий символізм*. У трансформованих казках символізм певних чисел зберігається (особливо якщо вони є маркерами інтертекстуального зв'язку), проте часто піддається пародійному переосмисленню. Наприклад, Е. Секстон у казковій поемі «Білосніжка» пародійно обіграє символізм числа сім:

On the seventh week

she came to the seventh mountain

and there she found the dwarf house.

It was as droll as a honeymoon cottage

and completely equipped with

seven beds, seven chairs, seven forks

and seven chamber pots [22, с. 7].

Згадка про сім ліжок та виделок у будинку гномів має прямі посилання на класичну казку братів Грімм, у якій, окрім цих предметів, згадуються також сім тарілок, ложок, ножів та кружок. Згадка ж про сім тижнів блукань героїні та сьому гору, біля якої стояв будинок гномів, а також про деякі інші предмети інтер'єру є авторською вигадкою, спрямованою на пародійну інтерпретацію числа сім.

Отже, традиційні початкові та фінальні формули зустрічаються далеко не в усіх сучасних казкових адаптаціях і функціонують здебільшого як маркери інтертекстуального зв'язку з прецедентним текстом. Крім того, вони зазнають семантичних трансформацій. Наприклад, переосмислюється традиційна фінальна формула існування: героїня збирається жити довго та щасливо, але не в шлюбі з принцом. Такий композиційний прийом, як повтор, використовується авторами сучасних казок досить рідко і, переважно, як маркер інтертекстуальності. Інші зміни в композиційній структурі казок знайшли вираження в наявності таких паратекстуальних елементів, невластивих для традиційної казки, як передмова та епілог.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прохорова Л. П. Интертекстуальность в жанре литературной сказки (на материале английских литературных сказок) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. П. Прохорова ; Кемер. гос. ун-т. – Кемерово, 2002. – 204 с.
2. Atwood M. Good Bones and Simple Murders / M. Atwood. – New York : Doubleday, 1994. – 164 p.
3. Binchy M. Cinderella Re-examined / M. Binchy // Rapunzel's Revenge: Fairytales for Feminists [ed. by A. Claffey, L. Kavanagh, S. Russell]. – Dublin : Attic Press, 1985. – P. 57–64.
4. Brooke W. Untold Tales / W. Brooke. – New York : Harper Collins Publishers, 1992. – 165 p.
5. Blakley-Cartwright S. Red Riding Hood / S. Blakley-Cartwright. – London : Atom, 2011. – 329 p.
6. Card O. S. Enchantment / O. S. Card. – New York : The Ballantine Publishing Group, 1999. – 419 p.
7. Carter A. Angela Carter's Book of Fairy Tales / A. Carter. – London : Virago, 2005. – 512 p.
8. Cashorali P. Fairy Tales: Traditional Stories Retold for Gay Men / P. Cashorali. – San Francisco : HarperSanFrancisco, 1995. – 181 p.
9. Delessert E. The Seven Dwarfs / E. Delessert. – Mankato : Creative Editions, 2000. – 32 p.
10. Donoghue E. Kissing the Witch / E. Donoghue. – New York : Joanna Cotler Books, 1997. – 240 p.
11. Ensor B. Cinderella (as if you didn't already know the story) / B. Ensor. – New York : Yearling Book, 2011. – 113 p.
12. French F. Snow White in New York / F. French. – Oxford : Oxford University Press, 1989. – 32 p.

13. Garner J. Politically Correct Bedtime Stories / J. Garner. – New York : Macmillan, 1994. – 79 p.
14. Gruber M. The Witch's Boy / M. Gruber. – New York : HarperCollins Publishers, 2005. – 377 p.
15. Holt T. Snow White and the Seven Samurai / T. Holt. – London : Orbit, 2011. – 308 p.
16. Joosen V. Critical and Creative Perspectives on Fairy Tales: An Intertextual Dialogue between Fairy-Tale Scholarship and Postmodern Retellings / V. Joosen. – Detroit : Wayne State University Press, 2011. – 361 p.
17. Lee T. White as Snow / T. Lee. – New York : A Tom Doherty Associates Book, 2001. – 319 p.
18. Maguire G. Confessions of an Ugly Stepsister / G. Maguire. – London : Headline review, 2008. – 397 p.
19. Perrault's Fairy Tales / Ch. Perrault [transl. by A. E. Johnson]. – Ware : Wordsworth Editions, 2004. – 144 p.
20. Pratchett T. Witches Abroad / T. Pratchett. – London : Corgi Books, 1991. – 286 p.
21. Schmitz A. Darkest Desire: The Wolf's Own Tale / A. Schmitz. – Hopewell : Ecco Press, 1998. – 134 p.
22. Sexton A. Transformations / A. Sexton. – Boston : Houghton Mifflin, 2001. – 111 p.
23. Yolen J. Curse of the Thirteenth Fey: The True Tale of Sleeping Beauty / J. Yolen. – New York : Philomen Books, 2012. – 290 p.

В. А. Ефименко,

КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

ТРАНСФОРМАЦИИ КОМПОЗИЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ СОВРЕМЕННЫХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СКАЗОК

Литературная сказка, возникшая из устной традиции, соединяет в себе основные элементы фольклорной сказки с индивидуальными особенностями авторского стиля. Одной из тенденций современной литературы является появление адаптаций классических сказок, которые предлагают новое прочтение известных сюжетов. Целью данной работы является анализ таких элементов композиционной структуры современной сказки, как начальные и финальные формулы, повторы, и выявление трансформаций, которым подверглись данные композиционные элементы по сравнению с традиционной сказкой. Установлено, что традиционные сказочные формулы не получили такого широкого распространения в современных литературных сказках, как в фольклорных. Их использование обусловлено как желанием авторов указать на интертекстуальную связь произведения с классической сказкой, так и создать пародийный эффект, который является отличительной характеристикой постмодернистской эстетики.

Ключевые слова: *литературная сказка; начальные формулы; финальные формулы; сказочные трансформации; интертекстуальность.*

V. A. Yefymenko,

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATIONS OF THE COMPOSITIONAL STRUCTURE OF CONTEMPORARY FAIRY TALES

A contemporary fairy tale is a striking phenomenon and the object of many linguistic and literary studies. The article analyzes such elements of compositional structure of contemporary fairy tales as initial and final formulas, repetitions, reveals transformations of these compositional elements compared to traditional fairy tales. The author uses the intertextuality theory as an interpretative strategy of intertextual interaction. The analyzed material may be useful for researchers working in the spheres of stylistics, text linguistics, and all those interested in the analysis of contemporary fairy tales. The author singles out such traditional fairy-tale formulas as existence, time, topographic formulas as well as their combinations. These formulas undergo semantic transformations and function mainly as markers of intertextual connections with pre-texts. Lack of stereotypical endings, paraphrasing of traditional fairy-tale formulas reflect experimental character of metafiction. Contemporary fairy tales and especially fairy-tale novels face changes in the compositional structure, resulting in appearance of such paratextual elements as a prologue and epilogue, not characteristic of a prototypical fairy-tale model. Repetition (usually triple) that plays an important role in the compositional structure of traditional fairy tales, giving it a well-composed shape and keeping the reader in suspense, is not widespread in contemporary fairy tales, and is used mainly as an intertextual marker.

Keywords: *literary fairy tale; initial formulas; final formulas; fairy-tale transformations; intertextuality.*